

A gheada e o seseo no estilo conversacional do Val Miñor: a construción de identidades na interacción

JORGE DIZ FERREIRA

RESUMO

Partindo duns textos orais de falantes do Val Miñor, analízanse as características dos trazos dialectais coñecidos como seseo e gheada desta zona sur occidental de Galicia.

ABSTRACT

From a series of oral texts recorded among Galician speakers in Val Miñor, the main traces and dialectal features -namely seseo and gheada- of this South-East Galician area will be analysed.

A Chona da Moghalla.
 Por ir ao baile
 da Ramallosa
 por ir ó baile, morena,
 perdín a mosa.

Perdín a mosa,
 quedei sen ela,
 por ir ó baile
 da Paradela.

1. INTRODUCCIÓN

A gheada e o seseo son trazos dialectais que, a miúdo, están presentes nos repertorios comunicativos (Gumperz, 1964, 1986 [1972]) de moitas falantes e moitos falantes da franxa occidental e do litoral Atlántico. En efecto, segundo os estudos dialectais sobre estes dous fenómenos, tanto a gheada como o seseo postnuclear –aínda que tamén o seseo prenuclear na área de Fisterra, Bergantiños e en zonas do sur de Pontevedra (nas zonas rurais máis occidentais da comarca de Vigo, na comarca d'O Morrazo, etc.)– caracterizan as falas do bloque occidental (Fernández Rei, 1990), do que forma parte a comarca histórica do Val Miñor, de onde son orixinarias as persoas e os participantes das interaccións analizadas.

Dende o punto de vista da sociolingüística interaccional (Gumperz, 1982a, 1982b), o emprego destes trazos dialectais na conversa espontánea definiría o estilo das veciñas e dos veciños do Val Miñor e, ao mesmo tempo, tanto a gheada como o seseo actuarían como *indicios de contextualización* (Gumperz, 1982a), que contribuirían á construción de identidades no propio discurso (De Fina, 2011; Bamberg, De Fina e Schiffrin, 2011). No caso das nosas falantes e dos nosos falantes, persoas vencelladas, nalgunha medida, ao ámbito miñorán e que participan nunha comunidade rurana, a gheada e o seseo indexan identidades máis rurais, debido á rendibilidade comunicativa do estilo dialectal local nas prácticas que se desenvolven no ámbito rural. Neste sentido, nos traballos sobre a gheada na comarca de Bergantiños, Prego Vázquez (2003) defende que as formas e o estilo dialectais indexan identidades rurais, fronte a aqueloutros estilos sen gheada, que constrúen identidades menos rurais, máis urbanas. Nunha liña similar, ao falar das disputas familiares, observamos que a gheada e o seseo, en falantes biculturais, están ao servizo das estratexias de converxencia e diverxencia estilística na conversa e, en consecuencia, da construción de identidades (+/- rurais vs. +/- urbanas) (Diz Ferreira, 2016).

Neste artigo imos analizar como a gheada e o seseo caracterizan o estilo conversacional de falantes do Val Miñor e permiten a construción e negociación de identidades no propio transcurso das prácticas conversacionais. Ao longo dunha conversación, as participantes e os participantes podemos construírnos como veciñas e veciños, traballadoras e traballadores, familiares, mozas e mozos, emigrantes, etc., é dicir, podemos comunicar unha identidade máis rural ou máis (r)urbana, e serán os elementos lingüísticos dos que botamos man os que fornezan a nosa representación identitaria.

2. CARACTERIZACIÓN E XEOGRAFÍA DA GHEADA E O SESEO

2.1 A gheada

A gheada defínese como a realización aspirada farínxea xorda [h] do fonema oclusivo velar sonoro /g/. Como apunta varios investigadores (Santamaría, 1980: 243; Fernández Rei, 1981: 21, 1990: 163-164; Freixeiro Mato, 2006 [1998]: 142), a realización farínxea xorda [h] é a máis estendida na área gheadófona, aínda que tamén se teñen documentado outras variantes, producidas todas na zona anterior da cavidade bucal: fricativa farínxea sonora [ʕ], fricativa larínxea glotal xorda [h] ou sonora [ɦ], fricativa uvular xorda [χ] ou sonora [ʁ] ou, incluso, aproximante uvular sonora [ɣ]. Existe, aínda, outra realización, utilizada, sobre todo, nas rexións do litoral das provincias occidentais (Costa da Morte, O Morrazo, etc.): trátase da fricativa velar xorda [x]. Polo tanto, unha falante ou un falante dalgunha área gheadófona pronunciará [háto] o [xáto] en lugar de [gáto] e [ahóra] ou [axóra] en troques de [agóra].

Cando se trata do grupo consonántico /-Ng-, documentáronse varias posibilidades realizatorias nas áreas de gheada: en primeiro lugar, a consonante oclusiva velar sonora [g] pode conservarse; por outro lado, o [g] pode enxordecerse e realizarse como [k] ([domíŋko]); por último, a oclusiva velar sonora pode presentar algunha das realizacións da gheada que xa comentamos (por exemplo, [domíŋho] o [domíŋxo]). En todo caso, “hai que ter en conta que a gheada no grupo -ng- medial está aínda sen consolidar, polo que a carón de falas nas que se rexistra *dominco*, hai outras de *domingo* ou *domingho*; en un mesmo lugar, nunha mesma familia, pode rexistrarse -ng- ou -nc-, segundo os falantes” (Fernández Rei, 1990: 167). Nos estilos das falantes miñorás e dos falantes miñoráns das nosas conversas aparece, a miúdo, a realización [-nk-].

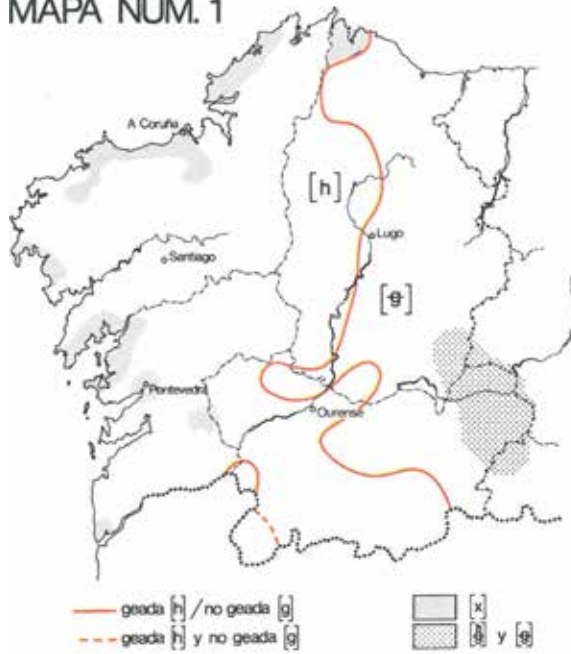
O fenómeno da gheada esténdese pola totalidade das provincias occidentais (A Coruña e Pontevedra), a franxa limítrofe de Lugo coas dúas provincias atlánticas, así como a metade occidental de Ourense, hasta o val de Verín no Sur. Ora ben, na área non gheadófona quedan aínda rastros do fenómeno nalgunhas localidades orientais de Lugo (Pedrafita do Cebreiro ou As Nogais), así como nos Ancares de León. A gheada no grupo consonántico /-Ng-/ ten unha menor extensión xeográfica, tal como demostraron os traballos dialectais (Fernández Rei, 1981: 21; 1990: 167-168), e está restrinxido, especialmente, a falantes de maior idade. No Mapa 1 móstrase a extensión xeográfica do fenómeno, así como a distribución das distintas variantes da gheada ao inicio de palabra ou en posición intervocálica; no Mapa 2, en cambio, móstrase a xeografía da gheada no grupo consonántico /-Ng-/.

Na actualidade, a gheada (mais tamén o seseo) é un fenómeno en retroceso; como explica Fernández Rei (2004: 310).

A xeografía de ámbos os fenómenos, especialmente no que atinxe á gheada, non variou moito respecto dos anos 70, pero si considerablemente o uso xeracional e de xeito especial na xente nova que moi raramente escoita eses fenómenos na escola ou nos media.

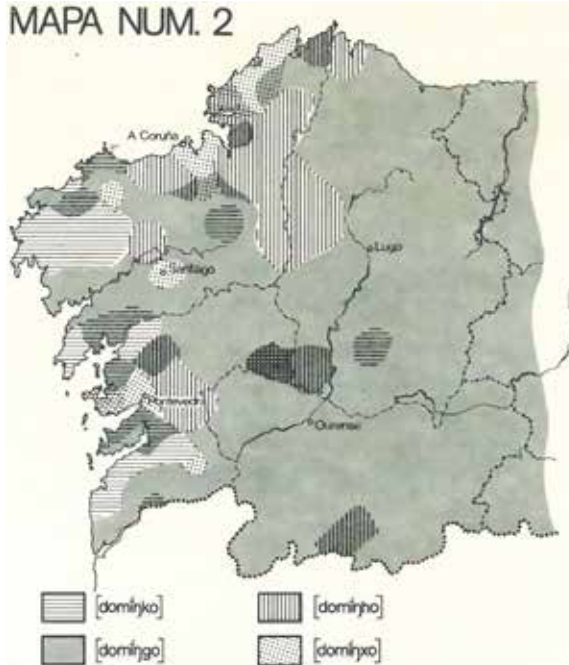
Algo similar ocorre cos neofalantes, que aprenden unha variedade estándar da que se eliminaron as marcas dialectais; as variedades do estándar urbano, que xorden a

MAPA NUM. 1

Distribución xeográfica da gheada. Elaborado a partir dos datos do ALGa (Fernández Rei, 1981: 21)

MAPA NUM. 2

Distribución xeográfica da gheada no grupo consonántico /-Ng-/. Elaborado a partir dos datos do ALGa (Fernández Rei, 1981:22)

partir do modelo de lingua que se configura no ámbito público (política, medios de comunicación...), carecen, moitas veces, de trazos dialectais. Como explica Regueira (2013: 17), “[d]e momento a lingua oral estándar segue a ser o galego con /g/, como se ve en case a totalidade das situacións en que se require o uso do estándar”; o mesmo ocorre co caso da gheada. Polo tanto, resulta evidente que a gheada (e, en menor medida, o seseo) é un trazo dialectal considerado como marca dun estilo non estándar, ás veces asociado co rural, co vulgar e excluído dos ámbitos formais¹.

2.2 O seseo

O seseo é a ausencia de distinción fonolóxica entre os fonemas fricativo interdental xordo /θ/ e fricativo apicoalveolar xordo /s/, como consecuencia dun proceso de neutralización das sibilantes medievais do galego-portugués (Fernández Rei, 1985: 153; Freixeiro Mato, 2006 [1998]: 162-164). A tipoloxía do seseo pode establecerse de acordo cos seguintes criterios (Fernández Rei, 1990: 189-190; Freixeiro Mato, 2006 [1998]: 164):

Posición dentro da sílaba:

a) Seseo prenuclear ou explosivo: trátase da non distinción fonolóxica /θ/-/s/ no comezo de sílaba: [sínko] en vez de [θínko]; tamén se coñece como seseo total, dado que a existencia deste tipo de seseo nunha rexión determinada supón tamén a existencia do seseo postnuclear.

b) Seseo postnuclear ou implosivo: é a non distinción fonolóxica /θ/-/s/ en posición final de sílaba: [dés] por [déth]; tamén se coñece como seseo parcial.

Características articulatorias (concretamente, ao punto de articulación):

a) Seseo apicoalveolar: realización apical [s̟]. O ápice da lingua apoia nos alvéolos e a lingua colócase en posición cóncava.

b) Seseo predorsodental: realización laminoalveolar [s]. O predorso da lingua aproxímase aos incisivos superiores, de tal maneira que adquire unha posición convexa. Existe unha variante predorsointerdental [s̠] desta realización predorsodental como consecuencia dun proceso de interdentalización. Deste xeito, en determinadas áreas seseantes, sobre todo naquelas nas que se pronuncia como predorsointerdental e predorsodental, pode producirse unha realización ceceante (Fernández Rei, 1990: 190).

A extensión xeográfica deste fenómeno é moito máis restrinxida que a da gheada (Fernández Rei, 1990, 2004). Ademais, existen diferenzas na xeografía do seseo prenuclear ou explosivo (seseo total) e a do seseo postnuclear ou implosivo (seseo parcial). O primeiro esténdese fundamentalmente pola costa occidental d'A Coruña (como se mostra no Mapa 3, cuxa isoglosa inclúe dentro da zona con seseo total as localidades occidentais da comarca de Bergantiños, practicamente a totalidade da comarca compostelá e a comarca do Sar) e por algunhas zonas moi concretas do litoral pontevedrés (O Grove e algúns outros lugares do Salnés, a comarca d'O Morrazo, así como Vigo e a comarca do Condado); as falas do Val Miñor tamén se caracterizan pola presenza do seseo total, malia que algúns estudos (como é o caso de Zamora Vicente, ao que alude Fernández Rei, 1990) consideren o caso de Gondomar como unha illa non seseante. Ademais, documentouse o seseo prenuclear en lugares de Ares, Touro e Vedra e nalgúns rexións de Ourense (Baixa Limia e localidades occidentais das Terras de Cela-

nova) (Fernández Rei, 1990: 194). Pola súa banda, o seseo postnuclear é máis frecuente en case toda a provincia de A Coruña (con excepción da rexión nororiental –comarcas de Ferrol, Eume e Ortegal–) e no noroeste e no sur da provincia de Pontevedra. Nos seguintes mapas móstrase a xeografía do fenómeno e as isoglosas que distinguen as zonas nas que se pronuncia [sínko]/[θínko] e [dés]/[déθ].

A: galego cos fonemas /j/, /s/, /θ/
 B: galego con seseo predorsodental
 C: galego con seseo apicalveolar (maioritario)
 D: galego con seseo predorsodental, predorsointerdental e ceceo
 E: galego cos fonemas /j/ - /ɲ/, /s/ - /ʃ/, /s/, - /ʃ/
 — cinco / sinco (seseo prenuclear)
 — des / dez (seseo postnuclear)

Mapa 3: Áreas seseantes do galego. Elaborado a partir dos datos do ALGa (Fernández Rei, 1990: 193)

3. METODOLOXÍA

A análise que imos desenvolver neste artigo está baseada nun corpus de traballo integrado por interaccións espontáneas no seo dunha comunidade de prácticas (Lave e Wenger, 1991; Wenger, 2001 [1998]; Eckert e Wenger, 2005; Eckert, 2006) rurbana, constituída por persoas de diversa adscrición cultural: máis rural, máis urbana o mesmo bicultural (por exemplo, no caso dos emigrantes e das emigrantes campo-cidade que participan da comunidade de práctica²). A exploración etnográfica da comunidade permite determinar as situacións comunicativas clave (*key encounters*, Hymes, 1972) nas que teñen lugar as prácticas comunicativas e os eventos comunicativos (*speech events*, Hymes, 1972) máis relevantes para o noso estudo: por exemplo, as interaccións de sobremesa, os encontros casuais no campo, as visitas ás veciñas e aos veciños, etc.

As falantes e os falantes que participan nas interaccións analizadas son, en xeral, veciñas e veciños do Val Miñor, que, dado o carácter rurbano da comunidade, posúen repertorios culturais (e, xa que logo, comunicativos) determinados polo grao de participación en dous mundos culturais, un máis rural e outro máis urbano. Neste sentido, podemos distinguir entre falantes que posúen unha adscrición netamente rural

(persoas que teñen un forte enraizamento no mundo campesiño: veciñas e veciños de idade avanzada cunha socialización exclusivamente rural) e falantes que teñen unha adscripción bicultural, híbrida, mixta (persoas que poderían participar en dous sistemas culturais: emigrantes na cidade e a súa familia, persoas que teñen que se desprazar a Vigo por motivos laborais, xente moza con vínculos máis intensos e constantes co mundo urbano...).

As conversas foron gravadas con micro oculto, a fin de obter mostras de fala espontánea e coloquial. A intervención do investigador como observador-participante (Malinowski, 1978 [1922]; Mead, 1928; ver Spradley, 1979, 1980; Caughey, 1982; Atkinson e Hammersley, 2007 [1983]) resolvería a problemática do paradoxo do espectador (Labov, 1972) e permitiría a obtención de mostras de fala coloquial, do vernáculo. Unha vez configurado o corpus, as conversas foron transcritas conversacionalmente, a partir do sistema de transcripción de Álvarez-Cáccamo (1990). No Anexo I recolleemos as convencións utilizadas neste traballo.

4. A GHEADA E O SESEO NO ESTILO CONVERSACIONAL DE FALANTE DO VAL MIÑOR: A CONSTRUCCIÓN DA IDENTIDADE LOCAL

Os trazos dialectais da gheada e do seseo, xunto con outros moitos dialectalismos, caracterizan as falas da comarca miñorá e os estilos conversaiconais das súas falantes e dos seus falantes. Nas secuencias conversacionais que imos analizar neste traballo observaremos, precisamente, a rendibilidade indexical destes fenómenos na construción das identidades no discurso. As eleccións lingüísticas (en definitiva, o estilo conversacional) funcionan como indicios (no sentido de Gumperz, 1982) que fornecen unha determinada representación do *self*; como explica De Fina (2011: 267), “the single most important system of symbols for expressing and negotiating identities is language”.

O proceso de construción e negociación das identidades na interacción constitúe un proceso de categorización, indexical, local e contextualmente situado e relacional e dialóxico (De Fina, 2011). Na conversa, os elementos lingüísticos que definen o estilo de cada falante están asociados a aspectos do contexto social, é dicir, forman parte de representacións social e culturalmente compartidas polas persoas que participan da comunidade; neste senso, os signos lingüísticos (e non lingüísticos) indexan (Silverstein, 1976) categorías sociais en prácticas conversacionais concretas e o seu significado dependerá dun proceso de interpretación localmente situado. Na medida en que a construción de identidades é un proceso de categorización relacional, que depende da relación dialóxica e, máis ou menos conflitiva, entre as autorrepresentacións propias e as atribucións identitarias por parte das interlocutoras e dos interlocutores, o proceso de estilización (Auer, 2007) crea “consistent association between ways of speaking, social categories and context” (De Fina, 2011: 273).

Con todo, non queremos establecer unha correlación estrita entre, por un lado, a presenza da gheada e do seseo nos estilos conversacionais das nosas falantes e dos nosos falantes e unha identidade máis rural e, por outro, a ausencia de tales trazos dialectais e unha identidade menos rural, máis urbana ou rurbarana. Non se trata de conectar categorías lingüísticas con categorías sociais e culturais en abstracto, xa que,

en determinadas circunstancias, poden producirse fenómenos de contestación, reivindicación e revisión de determinadas formas de fala en contextos que, en principio, lle serían alleos; o que queremos é observar como os estilos dos falantes presentan na conversa unha serie de trazos dialectais locais (neste caso, a gheada e o seseo) que indexan unha determinada construción identitaria que, no entanto, pode ser obxecto de negociación, mantemento ou mesmo rexeitamento no transcurso da propia conversa. En palabras de Bamberg, De Fina e Schiffrin (2011: 185), “[i]dentities and sense of self are made relevant in interactions and oriented to by the way talk is conducted. Thus, identities are *done* –emerging in the here and now of the interaction”. É dicir, as identidades, tal e como aquí as entendemos, non son *per se* produtos de discursos ideolóxicos; ben ao contrario, emerxen nas prácticas discursivas contextualizadas da vida cotiá a través da natureza indexical de determinados fenómenos lingüísticos (e non lingüísticos). Deste xeito, a gheada e o seseo non son indicios de ruralidade en si mesmos, senón que construímos identidades máis rurais a través destes trazos dialectais, na medida en que forman parte do estilo local patrimonial que as falantes e os falantes empregamos nas nosas prácticas conversacionais cotiás.

Nesta mesma liña, Gabriela Prego Vázquez (2003: 94) apunta que

a presenza de diversas variedades no repertorio lingüístico: galego dialectal, variedades formais do galego, e, en xeral, os diferentes códigos que se crean e emerxen no continuum que vai dende o galego-portugués ó español, funcionan simbolicamente como evocadores das identidades rural, semi-rural, periurbana, urbana, etcétera dos participantes. (sic.)

Precisamente, as persoas que integran a comunidade de prácticas que investigamos neste traballo posúen repertorios lingüísticos con diversas variedades estilísticas (estilos con trazos dialectais, estilos galegos máis próximos aos estándar urbano, estilos alternantes, estilos casteláns, etc.) que lle servirán para *simbolizar*, indexar ou representar identidades tamén distintas. No proceso de negociación conversacional, as escollas estilísticas de cada falante (por exemplo, o emprego ou non de trazos dialectais, as alternancias de código, etc.) van fornecendo proxeccións do “eu” (ou *self*) que son máis ou menos rurais, ou máis ou menos (r)urbanas. Xa que logo, a gheada e o seseo non só ofrecen información xeográfica, senón que, ao analizarmos os repertorios comunicativos dalgunhas persoas desta comunidade miñorá, podemos observar que ofrecen tamén información sobre aspectos sociais e de adscrición a mundos culturais. No primeiro fragmento analizado, parte dunha secuencia sobre a enfermidade dunha das participantes, observamos como o estilo patrimonial, con gheada e seseo, constrúe identidades netamente rurais.

Fragmento 1: *hai que tomar algo pra iso*. Secuencia de enfermidade.

[Inés tose forte]
 318 Chona cOño ↓
 319 ...hai que tomar algo pra iso↘ inés ↑
 320 Inés ..empesén onte chona ↓
 321 {[ac] eu non sen ↓}
 322 <2,5>

- 323 Chona bo pra [iso] é- [é::] →
 324 Inés? [L(xx)] ↓
 325 Inés [Lpor iso] que non é →
 326 non- non é conveniente estares aquí no calor e des-
 pois coller [((ese frío))] ↓
 327 Chona [Lé limón] con le- con- limón con
asu- con- con- con mel ↓
 328pr'ó catarro ↓
 329 limón con mel ↓
 330 <1>
 331 pero non hai dios que o traghe ↓
 332 <1>
 333 Inés eu tomo ↓
 334 pero {[f] u::i} ↘
 335 dáme un traba[ll]o ↑
 336 (xxx) ↑
 337 Chona [Lai tálo to] mando ↑?
 338 Inés{[f] no ↑}
 339 non o tomén aínda ↑
 340 porque inda empesén onte con este catarro ↓
 341 [non o] tiña ↘ eh ↑
 342 Chona [L a::h] ↘ ↓
 343 Inéseu digho que foi de →
 344 <1,5>
 345 de prenderes a estufa aquela que temos ↑
 346 Chona a::h ↘ =
 347 Inés ={[f] ou foi} a noite de nontronte pa onte ↑
 348 que →
 349 fun a de letisia a senAr ↑
 350e salimos ó millor d'alí quentes ↑
 351 ..total da de letisia a miña casa foi sinco mi [nutos] ↑
 pero →
 352 Chona [Lsi:i] ↑ ↓
 353 Inés{[f] ó millor é} o suficiente xa pra colleres →
 354OU xa' staba chocado porqu' o meu home tamén anda
 con ela ((e-))
 355ó lombo ↑
 356 e máis::: →
 357 xa a ten de antes ↓
 358 Chona ..bueno ↓
 359 <2,5> [Inés volve toser]
 360 ch'a de curar pouquiño e {[p] pouco} ↓
 361 Inés ..a ver ↑
 362 si no ↓
 363 ..terén qu' ir ó médico ↓
 364 <2>

365 Inés letisia díxome que chamara ó médico pra →
 366 pa ir pero →
 367 ..pasén de todo de chamalo ↓
 368 Chona ...bueno ↓
 369 por si ascaso miras que tal ↑
 370 non te: descuides ↓
 371 <2>
 372 porque →
 373 <2,5>

Este fragmento dunha secuencia sobre o catarro algo máis extensa forma parte dunha conversa que se produce nun encontro de visita entre veciñas. As dúas participantes, Inés e Chona, son dúas mulleres maiores (de 76 e 88 anos respectivamente), que, ademais de parentes, son veciñas³ da parroquia de Santa Baia de Donas, onde levan vivindo toda a súa vida. Como podemos observar no seu estilo conversacional, a gheada e o seseo manifestan a adscripción ao mundo rural e a construción das súas identidades rurais.

No inicio da secuencia, despois de sentir a tose de Inés, Chona mostra enfaticamente a súa preocupación a través dun consello: 318 cOño ↓ / 319 ...hai que tomar algho pra iso\ inés ↑. A formulación de consellos, no ámbito rural, contribúe a reforzar os lazos entre as veciñas e os veciños e o sentimento de solidariedade grupal. Ademais, o emprego dunha variedade con gheada, que nesta primeira intervención queda patente no uso da forma *algho*, indexa a identidade rural da falante nese marco de veciñanza. Na súa resposta ao consello de Chona, Inés converxe no estilo patrimonial da súa interlocutora e pon de manifesto tamén a súa construción identitaria rural: 320 empesén onte chona ↓.

En 323, Chona comeza a formulación dun novo consello, que é interrompido por Inés (325-326) para explicar unha das posibles causas do seu arrefriado (os cambios de temperatura entre o interior –onde as cociñas de leña ou as estufas manteñen o espazo quente– e o exterior). Trala intervención de Inés, Chona retoma o consello sobre un posible remedio: tomar limón con mel (327 é limón con le- conlimón con asu- con- con- con mel ↓ / 328 ...pr'ó catarro ↓ / 329 limón con mel ↓). Tras unha pausa dun segundo, Chona introduce un enunciado valorativo: 330 pero non hai dios que o traghe ↓. Novamente, a natureza indexical da gheada (utilizado na forma verbal *traghe*, do verbo *tragar*) mantén a construción desa identidade local rural que ámbalas dúas veciñas desenvolven dende o comezo desta secuencia e, moi probablemente, dende o inicio da súa interacción.

A presenza da gheada e, como neste caso, do seseo tamén en nomes propios de persoa permite comprobar como estes trazos dialectais están fondamente arraigados nas falas patrimoniais locais. Ao referirse ás causas do seu arrefriado, Inés indica que pode estar orixinado por ter saído ao frío pola noite, despois de cear na casa de Leticia, unha das súas fillas: 347 {[f] ou foi} a noite de nontronte pa onte ↑ / 348 que → / 349 fun a de letisia a senAr ↑ / 350e salimos ó millor d'alí quentes ↑ / 351 ..total da de letisia a miña casa foi sincó minutos pero →. A pronuncia seseante do

nome propio, non sempre habitual nas áreas de extensión do seseo, confirma o valor expresivo do fenómeno nos estilos populares (Freixeiro Mato, 2013: 89), máis rurais, e a súa gran rendibilidade como indicio de ruralidade.

Neste fragmento, no que a actualización dos densos lazos de veciñanza vaise artellando en torno á formulación de consellos por parte de Chona orientados a mellorar o estado de saúde da súa interlocutora, a gheada e o seseo contribúen ao mantemento das súas propias identidades rurais nese marco de proximidade. A converxencia no uso de estilos con gheada e do seseo durante toda esta secuencia implica unha construción conxunta do súa identidade. Tal vez, o forte vencello das dúas falantes coas prácticas rurais, determinado por un proceso de socialización no mundo parroquial, favorece a que, a través do estilo dialectal local, se poidan representar como veciñas.

Agora ben, a construción da identidade no discurso é, como indicamos máis arriba, un proceso dinámico suxeito a unha constante revisión momento a momento na propia interacción. Isto é especialmente relevante en conversas nas que participan persoas con distintos estilos de vida (máis ou menos rurais, máis ou menos urbanos, rurbanos), é dicir, falantes que posúen diversos repertorios comunicativos. Neses casos, a presenza ou a ausencia de gheada e seseo contribuirán a indexar identidades distintas; no fragmento que analizamos a continuación, unha subsecuencia dentro dunha secuencia de conflito, o emprego dos trazos dialectais está ao servizo de estratexias discursivas de acomodación lingüística e de aliñamento entre as interlocutoras e os interlocutores que participan na discusión (Diz Ferreira, 2016). Neste exemplo ponse de manifesto máis nitidamente o proceso de negociación da identidade a cada momento na interacción.

Fragmento 2: *ti que dis jhorghe*. Secuencia de disputa

193 Isabel ti que dis j^horghe ↓?
 194 Paco ..un é o do tedeté ↓
 195 o- ro d'arriba ↓
 196 Pepe Lcla:ro ↓
 197 ? (a partir d'a^rhí^l ↓
 198 Pepe Lcla:↓ro ↓
 199 pero-
 200 Paco (xxxx)
 201 Pepe paco ↓
 202 ti sábelo ↓
 203 eu tamén ↓
 204 ..pero túa nai no ↑
 205 ...*entonces que pasa* ↑?=
 206 Jorge =é como o mando que xa tiña ↓
 207 non hai problema ↓
 208 funciona ben ↓
 209 Paco Lpero arriba pode estar en↓sendido ↓
 210 Jorge sabe funcionar con ese mando ↓
 211 Pepe Lpero ↓
 212 pero↓ non →

213 non sabe despois encendela↓ [p]paco ↓↓
 214 Jorge L{[f]que si} →↓
 215 que si sabe tío ↑
 216 con ese mando si sabe funcionar ↓=
 217 Isabel =con ese si ↓
 218 con ese ↑
 219 Jorge e- do demais e- xa o tiña antes ↓
 220 é o que tiña antes ↓↓
 221 Pepe L{[f]home} ↓↓
 222 pois é o que estamos a falar↑ joder ↓
 223 <1> [Paco carraspea]
 224 **viste::** →
 225 jorge ↓
 226 **le estamos diciendo que'l-**
 227 **((con el mando)) de la otra no sabía ↓**
 228 Paco mira ↑
 229 a televisión ↓
 230 **calcándole en el botón de abajo ↓**
 231 apaga ↓
 232 vólvele a calcar otra ves ↑
 233 ensírende ↓
 234 Jorge L{[ac]eu si} ↓↓
 235 pero ela non sabe que ten que andar cos dous ↓
 236 Pepeclaro ↓
 237 ten que andar cos dous mandos ↓=
 238 Isabel =claro ↓↓
 239 Paco **escúchame una cosa ↓**
 240 Pepe se quer cambiar de mando non pode paco ↓
 241 <1,5> [Paco tose]
 242 Paco si quer c- ca- cambiar como de:: →
 243 Pepe si quer cambiar de antena no:n →
 244 non vai ↓
 245senó:::n →
 246 Paco con este ↓
 247 vai ↓
 248 Jorge ..con ese si ↓
 249 pero ten que ensendela nEste ↓
 250{[p]ten que ensendela neste ↓}
 251 Paco xa: ↑
 252 Jorge e ela no:n é capas ↑
 253 {[p][p]non s'a[rcorda] ↓}=
 254 Pepe L((chona))↓ con dous mandos: ↓
 255 e- e:: →
 256 cámbiache todo ↓
 257 e despois ↑
 258 vólvese loca home ↓↓

Nesta subsecuencia establécese unha disputa na que participan catro falantes: dous deles, o matrimonio formado por Isabel e Pepe, emigrantes na cidade de Vigo; Paco, o irmán de Isabel que, despois de ter emigrado a varios países do mundo, leva xa máis de trinta anos vivindo na parroquia gondomaresa de Borreiros; e Jorge, un mozo universitario, sobriño de Isabel e Paco, natural de Santa Baia de Donas. A discusión vén provocada por distintas opinións a respecto da instalación dun novo televisor na casa de Chona (nai de Paco e Isabel); segundo o criterio de Pepe e Isabel, o novo televisor facilitaría a súa utilización por parte de Chona; fronte a esta posición, Paco, cuñado e irmán respectivamente, sitúase en contra da instalación dun televisor máis moderno.

A primeira intervención de Isabel, en 193, dirixida ao seu sobriño, introduce xa un primeiro indicio de achegamento ao seu interlocutor: a realización aspirada, similar ás realizacións da gheada, da fricativa velar xorda [x] no nome propio, *ten*, ademais dunha intención clara de involucrar a Jorge na disputa, un xeito de conseguir a súa adhesión a través dun estilo máis local, dada a súa condición de falante máis vencellado ao mundo rural. Habitualmente, as formas con gheada, mesmo sendo castelanismos, contribúen á construcións de identidades rurais e manifestan “pertenza ás redes sociais tradicionais” (Prego Vázquez, 2003: 98). Neste caso, non se trata dun castelanismo con gheada, senón dunha pronuncia gheadófona do son fricativo velar xordo [x] no nome propio *Jorge*, unha emisión excluída das posibilidades realizatorias deste fenómeno fonético. Xa que logo, o valor pragmático desta contribución de Isabel é claramente actualizar a súa identidade local rural, de modo que apela a un sentimento común de pertenza á comunidade miñorá para conseguir que Jorge se poña da súa parte.

Malia ser interpelado dende o comezo da subsecuencia, a participación de Jorge non se produce dun xeito inmediato; pola contra, este falante agarda algunhas quen-das, nas que Paco e Pepe seguen a defender posturas enfrontadas (194-205), para formular a súa primeira intervención. En 206-208, Jorge toma, finalmente, a palabra para apoiar o argumentario de Pepe: 206 é como o mando que xa tiña ↓ / 207 non hai problema ↓ / 208 funciona ben ↓. A través dun estilo non seseante, introduce o seu apoio a Pepe e, en consecuencia, aproxímase a Isabel e Pepe –estratexia de acomodación converxente– e apártase do estilo de Paco –estratexia de acomodación diverxente– (para un desenvolvemento máis extenso desta cuestión ver Diz Ferreira, 2016). Nas quen-das seguintes, tanto Pepe como Paco escollen estilos diverxentes, que revelan construcións identitarias distintas: en 209, Paco formula un enunciado cun estilo patrimonial seseante (pero arriba pode estar en-sendido), de modo que indexa a súa identidade máis rural; a seguir, Jorge (en 210, 214-216) e, sobre todo, Pepe (en 211-213) introducen unha contrarréplica nun estilo menos patrimonial, sen seseo: 213 non sabe despois encendela ↓ {[p] paco} ↓. As intervencións posteriores de Isabel (217-218), Jorge (219-220) e Pepe (221-222) sitúan a estes tres falantes en contra de Paco.

A alternancia de código galego-castelán de Pepe (222 pois é o que estamos a falar ↑ *joder* ↓ / 223 <1> / 224 **viste::** → / 225 *jorge* ↓ / 226 **le estamos diciendo que’l-** / 227 **((con el mando)) de la otra no sabía** ↓), que ten a función conversacional de especificar o destinatario (Gumperz, 1982a: 77), indexa identidades menos rurais. Ao dirixirse directamente ao seu sobriño, tal e como mostran as fórmulas vocativas de 224-225, Pepe muda o código, de modo que acentúa a súa construción identitaria menos local rural, na medida en

que resitúa a disputa nun marco menos ligado á situación de familiaridade. Hai que ter en conta que, ata a interpelación de Isabel (193), Jorge era un simple espectador (Goffman, 1981: 132) da discusión. Isabel e, nomeadamente, Pepe recorren a un participante, en principio, alleo ao conflito, para validar a súa postura. A alternancia de código, xa que logo, lexítima ao espectador (Jorge) como receptor/interlocutor, e reencadra a secuencia conflictiva nun marco de neutralidade, fóra da práctica conversacional familiar.

Por medio dunha estratexia de converxencia no código (ver Auer, 1984), Paco aproxímase aos seus interlocutores e trata de facer valer o seu argumentario: 228 *mira* ↑ / 229 a televisión ↓ / 230 **calcándole en el botón de abajo** ↓ / 231 *apaga* ↓ / 232 vólvele a calcar outra *ves* ↑ / 233 *ensiendo* ↓. O *code-switching* galego-castelán entre 229 e 230 manifesta precisamente esa intención de converxer co código de Pepe para mitigar e atenuar a imposición da súa opinión. Agora ben, malia tratar de aproximarse ao estilo de Pepe, Paco, en 232-233, emprega un estilo claramente alternante (posposición do pronome castelán nunha forma galega do verbo *volver* ou seseo en formas castelás como *ensiendo*). Concretamente, o seseo, tamén nunha palabra castelá, actúa como un marcador da identidade local rural de Paco. Como xa apuntara Prego Vázquez (2003: 98) para o caso da gheada, os trazos dialectais, aínda que estean presentes en castelanismos ou expresións castelás, son moi rendibles á hora de indexar identidades locais rurais e adhesión a comunidades tradicionais.

A continuación, entre 234 e 347, a conversa segue artellándose en torno a disputa que enfrenta a Paco co seu cuñado Pepe (apoiado por Isabel e tamén por Jorge). Ao final, na súa intervención de 248-250, Jorge desenvolve un argumento a través dun estilo dialectal (con seseo), que, dun lado, mitiga a confrontación e, doutro, trata de buscar o acordo. En todo caso, a través deste estilo máis patrimonial, o sobriño establece un novo sistema relacional, ao achegarse a Paco e reconstruírse como membro do mundo rural: 248 *pero ten que ensendela neste* ↓ / 249 { [p]ten que *ensendela* neste ↓ }. Quizabes, o proceso de autoidentificación de Jorge sexa un dos procesos de construción identitaria máis interesantes nesta subsecuencia, na medida en que vai modulando o seu estilo para ir reconstruíndose como falante máis ou menos rural: como vimos, nas súas primeiras intervencións empregaba un estilo sen trazos dialectais, máis próximo á variedade do estándar urbano empregado por Isabel e Pepe; contra o final da subsecuencia, en cambio, adopta o estilo patrimonial das prácticas conversacionais do mundo rural. Este proceso de construción identitaria amosa, en definitiva, a hibridación das falantes e dos falantes que, nesta comunidade rurbarana, están, moitas veces, entre o mundo rural e o mundo urbano.

De feito, a hibridación no espazo rurbarano é moi habitual en falantes con procesos de socialización mixtos. Este é o caso, por exemplo, dalgunhas persoas emigrantes campo-cidade con vencellos constantes cos dous mundos culturais. No seguinte fragmento, unha secuencia de apertura incrustada dentro dunha conversación en curso, observaremos como o uso alternante de formas con gheada e seseo e formas sen estes trazos dialectais é indicio de construción da identidade híbrida. As aperturas constitúen momentos de (re)definición da situación e do marco e, polo tanto, favorecen a renegociación das representacións do *eu* de cada falante.

Fragmento 3: *encarghei unrs nabos pa os chourizos de cebola*. Secuencia de apertura.

[Achégase Pili, cuñada de Charo]

150 Charo a {[f] ver} ↑

151 mI:↗ra ↘

152 e:::: →

153 ..tá josito contigho ↓?

154 vas ir do coche con el pa'rri↗ba ↘?

155 Pili si ↑

156 Charocolle:::: →

157 encarghei unrs nabos pa o:s →

158 {[ac] chourizos de cebola ↓}

159 de- de ma{[a]má} ↑↑

160 ...naquela frutería ↓

161 {[b] que hai alí ó lado da plasa ↓}

162 ? (xxxxx)

163 Pili {[b][ac] que jorge ↓?}=

164 Jorge rque tal? ↑?

165 Charo =alí unha bol^lsa de↗les ↘

166 Pili{[b][p] vale ↓}

167 Charo ..son catro quilos me parece ↓

Esta secuencia de apertura, que se inicia dun xeito moi abrupto, prodúcese no interior dunha conversa entre Charo (unha emigrante da parroquia de Santa Baia de Donas, que agora traballa na vila de Gondomar) e Jorge (veciño da parroquia) nun encontro casual na vila. A chegada dunha nova falante, Pili (cuñada de Charo e veciña, tamén, da parroquia de Donas), motiva precisamente a apertura, en forma de recibimento brusco (151 *a* {[f] ver} ↑/ 152 *mI:↗ra* ↘), na que Charo se dirixe directamente á nova falante para formularlle unha petición. Esta forma de apertura podería ser interpretada, noutras circunstancias, como descortés, pero, na conversa entre familiares, actúa como estratexia de abordaxe (Gallardo Paúls, 1993: 75-76), que 1) reconece a presenza de Pili e introdúcea no universo conversacional e 2) prepara á interlocutora para a formulación da petición; en efecto, conxuntamente coas preguntas de 153 e 154 (*..tá josito contigho ↓?* / *vas ir do coche con el pa'rri↗ba ↘?*), a estratexia de abordaxe serve como preámbulo da formulación dun acto de fala directivo impositivo: unha petición.

Trala resposta afirmativa de Pili en 155, Charo inicia a petición en 156 a través do imperativo: *colle:::: →*. Na formulación da petición, poderemos observar o proceso de construción da identidade híbrida ou rurbana da falante por medio do uso alternante de formas dialectais e formas non dialectais. En 157, Charo prosegue a súa petición, nun estilo patrimonial dialectal (encarghei unrs nabos pa o:s →) que, porén, cambia a un estilo non seseante en 158-159 ({[ac] chourizos de cebola ↓} / *de- de ma*{[a]má} ↑↑), para, finalmente, retomar o estilo con seseo en 160-161 (*...naquela frutería ↓* / {[b] que hai alí ó lado da plasa ↓}). A alternancia estilística permite comprobar aquí como na conversa entre familiares a falante constrúese a si mesma entre o mundo

rural e o mundo urbano. O mundo rural está representado polos *chourizos de cebola* feitos pola súa nai coa carne do porco criado na casa. O uso de formas non dialectais ([tʃow'riθo], [θe'βóla]) precisamente neste enunciado, despois de terse presentado como a persoa que se ocupou de encargar os nabos (enunciado con gheada) para a elaboración dos chourizos, actúa como un forte valor pragmático como indicio de hibridación cultural.

5. CONCLUSIONES

A gheada e o seseo, xunto con outros trazos dialectais, caracterizan o estilo conversacional de moitas falantes e moitos falantes vencellados ao Val Miñor e, en consecuencia, axudarán á construción das súas identidades interactivamente no desenvolvemento da propia conversa. A análise dalgúns exemplos de fala espontánea permite tirar algunhas conclusións interesantes: en primeiro lugar, o uso da gheada e do seseo nas prácticas conversacionais rurais (por exemplo, *estar de leria* nun encontro de visita) entre persoas cunha socialización fondamente enraizada no mundo rural, indexa identidades netamente rurais. Tal é o caso de Chona e Inés (Fragmento 1), dúas mulleres de avanzada idade de Santa Baia de Donas, cuxos estilos patrimoniais, estilos non marcados na práctica da *leria*, simbolizan a súa adhesión ao mundo rural da comunidade miñorá e a prácticas comunicativas e formas de relación rurais e, en consecuencia, constrúen identidades locais rurais como veciñas.

En cambio, as falantes e os falantes do Val Miñor de mediana idade, máis novos, con procesos de socialización menos vencellados ao mundo rural, máis rurbanos, ou mesmo cunha participación moi intensa en prácticas sociais, culturais e comunicativas urbanas (como pode ser o caso dos emigrantes campo-cidade), posúen repertorios comunicativos parcialmente distintos, quizais máis amplos, que activarán en determinados encontros para indexar a súa adscrición quer ao mundo urbano, quer ao mundo rural. Nesta liña, a escolla dun estilo próximo ao galego estándar urbano por parte de Pepe ou Isabel (emigrantes Gondomar-Vigo) no Fragmento 2 actúa como estratexia de acomodación diverxente e constrúe unha identidade menos local rural, tal vez máis urbana; o uso da variedade dialectal do galego, dun estilo patrimonial, por parte de Paco, pola contra, permítelle presentarse como un veciño do mundo rural. A alternancia entre ese estilo e un estilo próximo ao estándar urbano por parte de Jorge amosa unha construción identitaria híbrida, rurbanda, que lle permite achegarse, alternativamente, a Pepe e Isabel primeiro e a Paco despois. A construción dunha identidade híbrida en falantes da nosa comunidade rurbanda maniféstase, a miúdo, por medio dos seus usos alternantes, tal e como vimos, tamén, no Fragmento 3.

En definitiva, tanto a gheada como o seseo, xunto con outros trazos dialectais, caracterizan o que neste artigo chamamos estilo patrimonial, é dicir, o estilo das prácticas máis ligadas aos estilos de vida rurais, como a *leria* nun encontro casual cunha veciña ou cun veciño, as conversas familiares de sobremesa, etc. Xa que logo, cando nas prácticas rurais as participantes e os participantes empregan estilos sen gheada e sen seseo máis próximos ao estándar urbano, tratan de manifestar a súa socialización menos local rural e os seus vencellos co mundo urbano.

ANEXO I: CONVENCIONES DE TRANSCRIPCIÓN

Normas xerais de transcripción:

- Numeración dos segmentos de fala: cada número indica unha unidade prosódica.
- As falantes e os falantes identifícanse cun nome propio que, en xeral, non coincide co seu nome real.

Tipografía:

- Tipografía: O tipo de letra empregado na transcripción é *Courier new*, 9 puntos.
- Identificación dos códigos:
 - Letra normal redonda: galego.
 - **Letra negra**: castelán.
 - *Letra cursiva*: segmentos non atribuíbles a ningún dos dous códigos.
- Os antropónimos, topónimos e outros nomes propios transcribíense sempre en minúscula.

Fenómenos fonéticos dialectais:

- Seseo: Utilízase a grafía “s” para a realización seseante do fonema fricativo interdental xordo /θ/.
- Gheada: Utilízase a grafía “gh” para as posibles realización deste fenómeno.

O subliñado indica aquelas palabras ou expresións susceptibles de ser analizadas, ben porque presentan gheada ou seseo, ben porque non presentan estes fenómenos fonéticos.

Símbolos de transcripción.

[Lugar onde comeza un solapamento.
]	Lugar onde conclúe un solapamento.
-	Interrupcións e autocorreccións.
..	Pausa breve entre 0” y 0,5”.
....	Pausa breve entre 0,5” y 1”.
<1>	Pausa de máis dun segundo.
Letra maiúscula	Énfases da vogal tónica.
↑↑	Entoación ascendente moi marcada.
↑	Entoación ascendente.
↗	Entoación semiascendente.
→	Entoación sostida.
↘	Entoación semidescendente.
↓	Entoación descendente.
?	Entoación interrogativa.
:	Alongamento dun son.
=	Engarzamento de voces: o falante comeza a falar sen pausa aparente.
[p]	Volume baixo ou piano.

[f]	Volumen alto ou fortis.
[ac]	Ritmo acelerado.
[b]	Ton grave.
[a]	Ton agudo.
{}	Segmento afectado polo fenómeno fonético [p], [f], [ac], [b] e [a].
(())	Transcrición dubidosa.
(xx)	Segmento inaudible ou indescifrable: poranse tantas aspas como golpes de voz se aprecien.
[]	Información paralingüística e anotacións do transcriptor.
ha ha	Risos

NOTAS

- 1 Regueira (2013) recolle algúns casos da variación dialectal nos estilos de presentadoras e presentadores da TVG; a polémica sobre o uso dunha variedade con gheada por parte da presentadora Lorena Pose e a censura por parte da TVG foi recollida pola prensa galega e mesmo polo xornal español *El País* (http://ccaa.elpais.com/ccaa/2012/03/24/galicia/1332614868_924474.html, consultado o 28/12/2016).
- 2 Nun artigo anterior (Diz Ferreira, 2014), analizaba precisamente o estilo de emigrantes campo-ciudad e como as alternancias de código manifestaban unha certa hibridación cultural e unha identidade mixta, híbrida ou bicultural.
- 3 No mundo rural, os vencellos familiares son moi frecuentes, mais, con todo, o elemento nuclear das relacións entre as persoas é o sentimento de veciñanza, que vai máis alá dunha simple proximidade espacial (Lisón Tolosana, 2004 [1979]; Mariño Ferro 2000).

BIBLIOGRAFÍA

- ÁLVAREZ CÁCCAMO, CELSO (1990): *The institutionalization of Galician: Linguistic Practices, Power and Ideology in Public Discourse*. [Tesis Doctoral non publicada]. Berkeley, California: University of California at Berkeley.
- ATKINSON, PAUL ANTHONY e MARTYN HAMMERSLEY (2007 [1983]): *Ethnography: Principles in practice*. Londres / Nova York: Routledge.
- AUER, PETER (1984): *Bilingual Conversation*. Amsterdam / Filadelfia: John Benjamins.
- AUER, PETER (ed.) (2007): *Style and social identities: alternative approaches to linguistic heterogeneity*. Berlín: Mouton de Gruyter
- BAMBERG, MICHAEL, ANNA DE FINA e DEBORAH SCHIFFRIN (2011): "Discourse and Identity Construction". En Seth J. Schwartz, Koen Luyckx e Vivian L. Vignoles (eds.): *Handbook of Identity Theory and Research*. Nova York: Springer-Verlag New York, 177-199.
- CAUGHEY, JOHN L. (1982): "The Ethnography of Everyday Life: Theories and Methods for American Culture Studies". *American Quarterly*, 34(3), 222-243.
- DE FINA, ANNA (2011): "Discourse and Identity". En Teun A. Van Dijk (ed.): *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*. Londres: SAGE, 263-282
- DIZ FERREIRA, JORGE (2014): "Bilingüismo y biculturalidad: Aproximación a la interacción conversacional de emigrantes campo-ciudad en Galicia (Análisis de dos fragmentos)". En

- Felipe Jiménez Berrío, Ana Jimeno Zuazu, Alberto De Lucas Vicente e Nekane Celayeta Gil: *Variación geográfica y social en el panorama lingüístico español*. Pamplona: Universidad de Navarra, 77-88.
- DIZ FERREIRA, JORGE (2016): “La acomodación lingüística en la interacción bilingüe gallego-castellano: Estrategias discursivas de convergencia y divergencia en secuencia de conflicto”. *Tonos digital: Revista electrónica de estudios filológicos*, 31 <en liña: <http://www.tonosdigital.com/ojs/index.php/tonos/article/view/1511>>
- ECKERT, PENELOPE (2006): “Communities of Practice”. En Keith Brown (ed.): *Encyclopedia of Language and Linguistics*. Amsterdam: Elsevier, 683-685.
- ECKERT, PENELOPE E ETIENNE WENGER (2005): “Dialogue: communities of practices in sociolinguistics”. *Journal of Sociolinguistics*, 9(4), 582-589.
- FERNÁNDEZ REI, FRANCISCO (1981): “Gheada”. En *Gran Enciclopedia Gallega*, 16 (1981), 21-23.
- FERNÁNDEZ REI, FRANCISCO (1985): “Seseo”. En *Gran Enciclopedia Gallega*, 28 (1985), 150-153.
- FERNÁNDEZ REI, FRANCISCO (1990): *Dialectoloxía da lingua galega*. Vigo: Xerais.
- FERNÁNDEZ REI, FRANCISCO (2004): “Gheada e seseo no galego coloquial e no galego estándar dos anos 90. Notas sobre a súa presenza nos media e nos textos musicais”. En Rosario Álvarez, Francisco Fernández Rei e Antón Santamarina (eds.): *A lingua galega: historia e actualidade*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega, vol. 2, 307-336.
- FREIXEIRO MATO, XOSÉ RAMÓN (2006 [1998]): *Gramática da lingua galega: I. Fonética e fonoloxía*. Vigo: A Nosa Terra.
- FREIXEIRO MATO, XOSÉ RAMÓN (2013): *Estilística da Lingua Galega*. Vigo: Xerais.
- GALLARDO PAÚLS, BEATRIZ (1993): *Lingüística perceptiva y conversación: secuencias*. Valencia: Universitat, Departament de Teoria dels Llenguatges.
- GOFFMAN, ERVING (1981): *Forms of Talk*. Filadelfia: University of Pennsylvania Press.
- GUMPERZ, JOHN J. (1964): “Linguistic and social interaction in two communities”. En John J. Gumperz e Dell Hymes (eds.): *The ethnography of communication. American Anthropologist* 66, 6 (Parte II), 137-154.
- GUMPERZ, JOHN J. (1986 [1972]): “Introduction”. En John J. Gumperz e Dell Hymes (eds.): *Directions in Sociolinguistics: The Ethnography of Communication*. Nova York: Basil Blackwell, 1-25.
- GUMPERZ, JOHN J. (1982a): *Discourse strategies*. Cambridge: Cambridge University.
- GUMPERZ, JOHN J. (ed.) (1982b): *Language and social identity*. Cambridge: Cambridge University.
- LABOV, WILLIAM (1983 [1972]): *Modelos sociolingüísticos*. Madrid: Cátedra
- LAVE, JEAN e ETIENNE WENGER (1991): *Situated learning: legitimate peripheral participation*. Cambridge / Nova York: Cambridge University Press.
- LISÓN TOLOSANA, CARMELO (2004 [1979]): *Antropología cultural de Galicia*. Madrid: Akal.
- MALINOWSKI, BRONISŁAW KASPER (1978 [1922]): *Los argonautas del pacífico sur*. Barcelona: Paidós
- MARIÑO FERRO, XOSÉ RAMÓN (2000): *Antropoloxía de Galicia*. Vigo: Xerais.
- MEAD, MARGARET (1928): *Coming of Age in Samoa*. Nova York: William Morrow.
- PREGO VÁZQUEZ, GABRIELA (2003): “Comprando leitugas, leitughas e lechughas. Reformulacións e negociación de identidades na feira”. En Carmen Cabeza Pereiro, Anxo M. Lo-

- renzo Suárez e Xoán Paulo Rodríguez Yáñez (eds.): *Bilingual communities and individuals: Proceedings from First International Symposium on Bilingualism (Vigo, 1997)*. Vigo: Servizo de Publicacións da Universidade de Vigo, 94-103.
- REGUEIRA, XOSÉ LUÍS (2013): “Estándar oral e modelos de lingua”. *A letra miúda. Revista de sociolingüística da CGENDL*, 2, 1-23. <en liña: http://coordinadoraendl.org/aletramiuda/index.php?art=art2_n2.html>
- SANTAMARÍA, ANTÓN (1980): “Novas consideracións ó redor das orixes da gheada”. *Verba*, 7 (1980), 243-249.
- SILVERSTEIN, MICHAEL (1976): “Shifters, linguistic categories, and cultural description”. En Keith H. Basso and Henry A. Selby (eds.): *Meaning and Anthropology*. Albuquerque: University of New Mexico Press, 11-55.
- SPRADLEY, JAMES P. (1979): *The ethnographic interview*. Nova York: Holt, Rinehart & Winston.
- SPRADLEY, JAMES P. (1980): *Participant observation*. Nova York: Holt, Rinehart & Winston.
- WENGER, ETIENNE (2001 [1998]). *Comunidades de práctica: aprendizaje, significado e identidad*. Barcelona: Paidós Ibérica.